

УДК 336.71+330.131.7

О.В. Цибко

БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РИЗИКИ, ЩО ЇЇ СУПРОВОДЖУЮТЬ

У статті розкриті напрямки визначення системного оформлення і впорядкування банківської діяльності, причини виникнення ризиків у банківській системі, їх структура та проблеми, пов'язані з управлінням ними.

Ключові слова: банк, банківська система, ризики, управління ризиками.

Банк – це комерційна установа, яка залучає грошові кошти юридичних та фізичних осіб і від свого імені розміщує їх на умовах повернення, платності, забезпечення і терміновості, а також здійснює розрахункові, комісійно-посередницькі та інші операції.

Діяльність банків тісно взаємопов'язана з усіма секторами економіки, тому на стан банківської системи впливають два основні фактори. Це – суспільно-економічний устрій країни та рівень її економічного розвитку.

Тобто на розвиток усієї банківської справи в країні здійснює вплив, у першу чергу, сама економічна політика держави, тому що йдеться про політично визначену систему цінностей і пріоритетів, які позначаються на діяльності банків. Отже, на стан банківських установ, забезпечення їхньої стабільності та зростання капіталу позитивно впливає орієнтація держави на розвиток ринкових відносин, приватної власності, конкурентного середовища, сприятливого для бізнесу. І, навпаки, недостатній розвиток ринкових механізмів, відсутність в економічній політиці чітко визначених орієнтирів зумовлюють зворотні тенденції та негативно позначаються на розвитку банківської системи в країні.

На функціонування банківських установ впливає також поточна економічна ситуація в країні, а саме зміна фаз економічного циклу. Зрозуміло, що під час економічного спаду і наростання кризової ситуації зменшується потреба у кредитно-розрахунковому обслуговуванні суб'єктів господарювання, скорочуються обсяги залучених банками ресурсів, знижується прибутковість банківської діяльності і як наслідок зростають ризики, що дуже негативно впливає на ситуацію у банківському секторі економіки. Ситуація змінюється на протилежну під час збільшення обсягів виробництва товарів і послуг, зростає кон'юнктура на всіх видах ринку (матеріальних благ, грошових і трудових ресурсів). Відповідно у фазі економічного зростання підвищується попит на банківські послуги, зростають прибутки банків, що сприяє активному розвитку та стабільній діяльності банківської системи.

Здійснення переходу до принципово нових економічних відносин в Україні зумовило необхідність кардинальних перетворень у банківській сфері. Це полягає у застосуванні повного комплексу заходів щодо забезпечення відповідності банківської

діяльності ринковим вимогам, у здійсненні нової банківської політики.

Основними умовами щодо визначення системного оформлення і впорядкування банківської діяльності є:

1. Організація платежів у народному господарстві, що зумовлено зосередженням обігу переважної частини грошової маси у банківських установах. Звичайно, кожен окремо взятий комерційний банк не може забезпечити належне функціонування підприємств усіх секторів економіки у сфері платежів, отже він повинен співпрацювати з іншими банківськими установами, які обслуговують відповідних контрагентів, що в свою чергу, потребує належного організаційного оформлення цих відносин, тобто необхідного їх централізованого регулювання у межах єдиної системи. Держава визначає “правила гри” для банків, але не в змозі наказувати їм. Звичайно, якщо ці правила часто змінюються, то це обтяжує банк суттєвим ризиком, який в екстремальних випадках може призвести до банкрутства. Таким чином, рух грошових потоків в економіці може відповідати потребам як окремо взятих підприємств, так і організації відтворювального процесу в цілому, лише за умови ефективної та скоординованої роботи усієї банківської системи, а не окремих банків щодо належного контролю, технічного забезпечення та організації платіжного обороту країни.

2. Підтримання стабільного функціонування банків як гарантія збереження клієнтських коштів і забезпечення нормального процесу кредитування економіки держави. Справа в тому, що діяльність банківських установ має високоризиковий характер, оскільки тісно пов'язана з усіма ланками господарства і між собою, а тому будь-які негативні зміни їхнього фінансового стану можуть мати набагато гірші наслідки для економіки, ніж аналогічні зміни на підприємствах, що не належать до фінансового сектора. Конкретним виявом на практиці організації контролю і нагляду за нормальною діяльністю банків з боку держави, що передбачає необхідність формування єдиного організаційного поля, у якому банківська справа в країні всебічно регламентується і регулюється, є чітко структурована банківська система. Відтак, стійкість роботи банків вважається одним із пріоритетів економічної політики держави, тому що від цього значною мірою залежить економічне зростання та макроекономічна стабільність країни.

3. Повне регулювання грошового обігу в країні у зв'язку з наявністю у банків можливості

застосування емісійного механізму в ході здійснення своїх основних (кредитно-розрахункових) операцій з обслуговування суб'єктів ринку. З метою уникнення безконтрольного емітування кредитних грошей у платіжний обіг країни, яке здатне дестабілізувати всю економічну діяльність в цілому, функціонування банківської системи та їх емісійна діяльність зокрема мають ефективно регулюватися з боку держави за допомогою адміністративного чи економічного впливу на банківські установи для оперативного розширення або обмеження її можливостей щодо емітування грошових ресурсів.

Отже реалізація цього завдання можлива лише за умови організації діяльності банків у межах єдиної системи, де вони, як елементи цілісного механізму, зобов'язані дотримуватися єдиних правил, у тому числі і щодо регулювання їх емісійної спроможності. Відповідно тільки за таких обставин створюється реальна можливість для забезпечення господарського обороту країни оптимальною кількістю платіжних засобів, а функціонування банківських установ у межах системи – необхідна умова стабільності грошового обігу як одного з основних факторів нормального розвитку економіки нашої держави.

На сьогоднішній день в умовах цивілізованого ринку визначальним фактором розвитку є вільна взаємодія суб'єктів економіки у межах закону. Безумовно, кожній із економічних систем притаманні певні групи ризиків, на які і наражаються банківські установи. Ризики є невід'ємною частиною банківської діяльності, тому що пов'язані виключно зі специфікою діяльності банків і мають тенденції до ускладнення і розширення у зв'язку із виникненням нових банківських операцій і послуг. Професор Лео Шустер – директор Інституту економіки банків при Вищій школі, що в м. Санкт-Галлен (Швейцарія), підкреслює: “Банкір, котрий втратив здатність ризикувати, не може більше бути банкіром. Ця стара мудрість нагадує, що ризики іманентні банківській системі”.

Вивчення ризиків вітчизняними науковцями розпочалося порівняно недавно, бо як економічне явище просто не існувало за часів планової економіки, тому на сьогодні пропонується розглядати ризик як історичну і як економічну категорії. Як історична категорія ризик пов'язаний із різноманітною діяльністю людей, і виникнення його зумовлено їх тривогою перед невідомим. Тобто поняття ризику пов'язане з невпевненістю у майбутньому. Для повного розуміння ризику, як елемента сучасності, вчені поділяють ризик на два рівні: економічний та математичний. У першому випадку ризик розглядається як економічна категорія, у другому – звертається увага на можливості виміру рівня ризику та на його аналіз.

Ризик необхідно розглядати як об'єктивно-суб'єктивну категорію діяльності суб'єктів господарювання, яка пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору і відображає міру сподіваного

результату, причому в економічному контексті є не лише негативним, а й позитивним явищем.

Серед причин виникнення ризиків у банківській діяльності є:

- абсолютна невизначеність цілей, тобто виникає потреба визначення їх пріоритетності. Головною проблемою є те, що цілі банківських установ досить розмаїті та іноді суперечать одна одній. Досить яскравим прикладом цього є те, що висока прибутковість можлива лише за високого рівня ризику, що, у свою чергу, зумовлює виникнення проблеми ліквідності банку;
- моменти випадковості або ж відсутність аналізу закономірності явища;
- обмеженість у часі для раціональної оцінки ситуації;
- наявність неповної інформації, тобто ризику не було б, якби банкіри могли достеменно знати майбутнє або були ознайомлені зі справами кожної людини, яка звертається до банку.

Ризики також можуть бути викликані неправильно обраною стратегією та незадовільним рівнем керівництва, неефективністю внутрішньобанківського контролю за здійсненням операцій, недостатньою фаховою підготовкою банківських спеціалістів. Будь-яка управлінська помилка також веде до зростання ступеня ризику, реальної втрати ліквідності, платоспроможності, а в кінцевому підсумку – й до банкрутства. Важливим джерелом банківських ризиків є ще й так звані “зони конкуренції”, тобто можливі сфери зіткнення інтересів з іншими контрагентами.

Таким чином, відповідно до їх виникнення та методів впливу на них, у банківській діяльності виокремлюють дві великі групи ризиків: внутрішні і зовнішні.

Внутрішні ризики – це ті, які за умови оптимальної внутрішньої організації у банку можуть не виникнути взагалі, а у разі їх виникнення банк досить оперативно може самостійно усунути його, тобто це ризики, зумовлені внутрішньою діяльністю банківської установи.

Зовнішні ризики – це ризики, які виникають незалежно від банківських установ і, відповідно, не можуть бути ними самостійно усунуті. Такі ризики можна лише передбачити, використовувати їх як можливий шанс або ж спромоглись ухилитися від їх негативного впливу.

У свою чергу, внутрішні ризики можна розділити на дві групи: ризики фінансового характеру або портфельні, і ризики технічно-організаційного характеру, або операційні (функціональні) ризики.

Структура зовнішніх ризиків незмінна: політичні, економічні, соціальні й форс-мажорні ситуації.

При функціонуванні комерційних банків ризик є притаманною для них складовою, і в банківській діяльності взагалі не йдеться про те, щоб уникнути ризику. Завдання полягає у раціональному управлінні ним, тобто ним можна і треба свідомо управляти, зважаючи на те, що всі види ризиків взаємопов'язані, а їх рівень постійно змінюється під впливом динамічного оточення.

У міжнародній практиці процес управління ризиками взагалі та банківськими ризиками зокрема розглядається як головна сфера менеджменту. Ряд банків економічно розвинутих країн мають у себе штатну одиницю – менеджера з ризиків. У банках діють постійні групи, що здійснюють управління ризиками. Головним їх завданням є пошук ефективних методів контролю, оцінки й моніторингу ризиків, створення відповідних систем управління ризиками, вивчення ризикових сфер.

Вітчизняні науковці досить детально вивчають проблеми невизначеності й ризику, але ці теоретичні дослідження зводяться здебільшого до різностороннього аналізу причин виникнення, класифікації і методів кількісної оцінки ризиків. Сьогоднішній день вимагає пошуку найбільш ефективних прийомів управління, які були б адекватними реальним можливостям банківських установ у сучасному законодавчому полі країни.

Відтак упровадження у повсякденну банківську практику методології та інструментів ризикознавства, конкретних методик і способів управління ризиками сприятиме покращенню діяльності вітчизняних банків, підвищить ефективність, надійність, маневреність

усієї банківської системи в цілому. А для цього необхідні: наявність кадрів відповідного рівня фахової підготовки, вміння володіти засобами кількісного аналізу ризику, сучасними економіко-математичними методами і моделями для відповідного моделювання та оптимізації управління ризиком.

Говорячи про управління ризиком, цілком доречно процитувати визначення експертів, які трактують це поняття як “процес вироблення компромісу, що спрямований на досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами, а також прийняття рішення про те, які дії для цього слід вчинити (або від яких слід утриматися)”. Тобто механізм прийняття рішень повинен давати можливість оцінити, які ризики може брати на себе банк, а також проаналізувати, чи виправдає очікувана дохідність відповідний ризик.

Основними прийомами при управлінні ризиками вважаються наступні: прийняття або збільшення ризику, уникнення ризику, попередження ризику, перенесення ризику на інших осіб. При уникненні ризику приймається свідоме рішення не наражатися на певний вид ризику. При попередженні ризику проводяться дії, які призводять до зменшення ймовірності втрат і для мінімізації їх наслідків. При взятті ризику на себе збитки покриваються за рахунок власних ресурсів.

Серед перелічених вище прийомів управління ризиком перенесення частини або всього ризику на інших осіб належить до тих, де фінансова система відіграє одну з найважливіших ролей. Тому у процесі управління фінансовою діяльністю слід використовувати випробувані методи перенесення

ризиків, які можна об'єднати в три групи: хеджування, страхування і диверсифікація.

Хеджування – це діяльність, яку спрямовують на створення захисту від можливих втрат у майбутньому. При хеджуванні дії, застосовані з метою зниження ризику, одночасно призводять до неможливості отримання будь-якого доходу.

Страхування передбачає сплату страхового внеску з метою запобігання можливим втратам. При страхуванні зберігається можливість отримання доходу.

Диверсифікація обмежує ймовірність ризику і має на меті розосередження капіталу серед багатьох ризикованих активів замість концентрації всіх капіталовкладень лише в одному з них, вона значно обмежує та зменшує ймовірність ризику.

Створення і удосконалення систем управління ризиками вважається однією з необхідних умов досягнення успіху у сфері банківської діяльності, що дає змогу виявити, оцінити, локалізувати і проконтролювати ризик. Процес управління ризиками включає широкий спектр дій, які можуть бути представлені як послідовність цілої низки етапів. А саме:

- визначення причин виникнення ризиків і ризикових сфер;
 - повний аналіз та детальна оцінка ризику;
 - вибір оптимальних методів управління ризиком;
 - мінімізація витрат на здійснення вибраних методів управління;
 - оцінка отриманих результатів, що включає постійний контроль за рівнем ризиків із застосуванням зворотного зв'язку.
- Отже банківські труднощі можна подолати лише за умови системного підходу до управління банком у цілому та управління ризиками зокрема.
- Загострення конкуренції, фінансова лібералізація і диверсифікованість ринків ставлять перед банківськими установами нові проблеми і сприяють появі нових ризиків. Та банківська діяльність виявляється успішною, коли прийняті ризики контролювані і знаходяться в межах фінансових можливостей банку. Досягнення вищевказаних цілей лежить в основі фінансово-кредитної політики банку щодо прийняття ризиків і управління ними.

Summary

The article is about the directions of system getting-up determination and regulation of banking activity, the reason of risks rise in banking system, their structure and problems of management.